

SESJA II

prowadzenie: dr Barbara Stańdo-Kawecka

Dr Aldona Nawój

Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu Łódzkiego,
Zakład Prawa Karnego Wykonawczego

System programowanego oddziaływania w świetle badań empirycznych

Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywanie się od powrotu do przestępstwa (art. 67 k.k.w.)¹. Realizacji tych celów służą między innymi systemy wykonywania kary pozbawienia wolności. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wprowadza trzy systemy wykonywania kary pozbawienia wolności. W świetle art. 81 k.k.w. rozróżnia się systemy: zwykły, programowanego oddziaływania i terapeutyczny.

Od systemu programowanego oddziaływania zarówno nauka, jak i praktyka oczekiwała zrewolucjonizowania wykonywania kary pozbawienia wolności. System programowanego oddziaływania jest instytucją nową, dotychczas nieznaną. Został wprowadzony do praktyki bez jakichkolwiek wzorców. Dlatego też istnieje potrzeba badań empirycznych, które miałyby na celu ustalenie, jak ten system funkcjonuje w praktyce. Przede wszystkim chodziłoby o uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy podstawy normatywne regulujące ten system funkcjonują w praktyce?
- Czy kształtująca się praktyka penitencjarna jest zgodna z unormowaniami?

¹ Ustawa z dn. 6 VI 1997 r. (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Odpowiedzi na te pytania należy poszukiwać w badaniach statystycznych, obrazujących stopień obejmowania systemem programowanego oddziaływania i w badaniach empirycznych opinii wychowawców pracujących w zakładach karnych oraz samych skazanych objętych tym systemem. Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu badania i wyniki tych badań są fragmentem rozprawy doktorskiej².

I. System programowanego oddziaływania w statystyce

1. Z danych statystycznych³ wynika, że osadzeni w zakładach karnych w okresie wrzesień 1998–grudzień 2005⁴ najczęściej odbywali karę

Tabela 1: Ogółem skazani i ukarani odbywający karę pozbawienia wolności w różnych systemach w latach 1998–2005

Rok	System wykonywania kary:						Razem	
	zwykły		programowanego oddziaływania		terapeutyczny			
	x	%	x	%	x	%	x	%
1998	13463,8	30,80	28090,3	64,40	2094,0	4,80	43648,1	100,00
1999	12087,6	28,50	27970,8	66,00	2313,7	5,50	42372,1	100,00
2000	13495,5	29,30	29227,4	63,50	3317,9	7,20	46040,8	100,00
2001	16939,8	31,10	32888,1	60,40	4595,1	8,40	54423,0	100,00
2002	19676,5	33,10	36717,2	61,70	3134,1	5,30	59527,8	100,00
2003	21970,0	36,10	36085,7	59,20	2879,6	4,70	60935,3	100,00
2004	26994,3	42,30	33418,7	52,50	3275,8	5,20	63688,8	100,00
2005	30903,4	45,20	33889,8	49,60	3636,0	5,20	68354,3	100,00
Średnia	19441,4	34,60	32286,0	59,70	3155,8	5,80	54873,8	100,00

x — średnia arytmetyczna, którą obliczono sumując liczbę skazanych i ukaranych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania w każdym miesiącu badanego roku i dzieląc tę sumę przez 12.

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych CZSW. Obliczenia własne.

² A. Nawój, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania*, w: *Folia Iuridica*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Łódź (w druku).

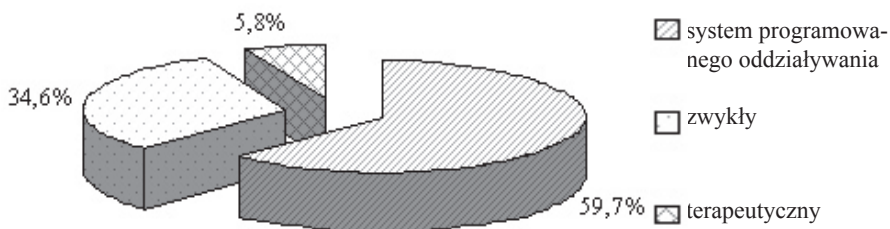
³ Informacja statystyczna o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania, CZSW w Warszawie.

⁴ Są to dane na dzień 31 XII każdego roku.

w systemie programowanego oddziaływania (dalej: s.p.o.). Średnio rocznie w tym czasie w s.p.o. odbywało karę 59,7% ogółu populacji skazanych. W systemie zwykłym w badanym przedziale czasowym odbywało karę średnio rocznie 34,6%, a w systemie terapeutycznym — 5,8% osadzonych.

2. Najczęściej w systemie programowanego oddziaływania odbywali karę skazani młodociani, bo 93,5% całej populacji tej grupy klasyfikacyjnej (średnia za lata 1998–2005), 58,9% odbywających karę po raz pierwszy i 47,2% recydywistów penitencjarnych. W tych dwóch ostatnich grupach zarysowała się wyraźna tendencja spadkowa obejmowania systemem, która nie miała wpływu na zmniejszenie liczby skazanych kierowanych do s.p.o. w sytuacji wzrostu liczebności całej populacji więziennej.

Na podstawie tych danych można wyciągnąć wniosek, że s.p.o. w praktyce penitencjarnej stał się podstawowym, powszechnym i standardowym systemem.

Wykres 1: System wykonywania kary pozbawienia wolności.
Średnia za lata 1998–2005

Na szczególną uwagę zasługują dane, które mówią o tym, że bardzo duża grupa skazanych z s.p.o. odbywała karę w zakładzie karnym typu zamkniętego. Średnia za lata 1998–2005 wynosi 49,6%. Ten wynik i praktyka penitencjarna jest zaprzeczeniem ustawowej zasady odbywania kary tej grupy skazanych w zakładzie karnym typu półotwartego⁵. Wyjątkiem są tutaj kobiety, bowiem średnio tylko 21,6% z nich odbywało karę w zakładzie karnym typu zamkniętego. Jednocześnie kobiety są tą grupą, która najczęściej odbywa karę w s.p.o. (około $\frac{3}{4}$ populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności).

3. Z danych statystycznych wynika również, że w badanym przedziale czasowym wzrastała liczba skazanych kierowanych do systemu programowanego oddziaływania. Średnia za rok 1998 wyniosła 28090,3 skazanych, a w 2005 r. w polskich więzieniach w s.p.o. odbywało karę 33889,8 osadzo-

⁵ Por. art. 88 § 1 k.k.w.

nych. Do roku 2000 liczba skazanych kierowanych do tego systemu bardzo wyraźnie rośnie, a od 2003 r. nieco spada. W dwóch grupach penitencjarnych, tj. w grupie pierwszy raz odbywających karę oraz w grupie recydywistów penitencjarnych występuje zjawisko wzrostu liczby więźniów, wobec których wykonywana jest kara w s.p.o. W pierwszej grupie wzrost ten jest wręcz skokowy, bowiem w 1998 r. tylko 8178 skazanych odbywających karę po raz pierwszy odbywało karę w s.p.o., a w 2005 r. już 18507,6. Wskaźnik dynamiki wzrostu wyniósł 226,3%. W grupie recydywistów penitencjarnych wzrost ten był niewielki — z 10974,3 w 1998 r. do 12233,5 w 2005 r. Wskaźnik dynamiki wzrostu wyniósł 111,5%. W latach 1998–2002 obserwuje się wzrost liczby młodocianych, wobec których wykonuje się karę w s.p.o. z 8938,8 w 1998 r. do 13 307,7 w 2002 r. Gwałtowna tendencja spadkowa nastąpiła we wrześniu 2003 r., bowiem około 9000 skazanych młodocianych straciło dotychczasowy status i zostali skierowani do innych grup klasyfikacyjnych. To zjawisko pojawiło się w związku ze zmianą górnej granicy wieku młodocianych z 24 na 21 lat na skutek nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego w 2003 r.⁶ W 1998 r. 8938 młodocianych odbywało karę w s.p.o., a w 2005 r. tylko 3148,7. Wskaźnik dynamiki wyniósł 35,2%. Ta charakterystyka dynamiki rozwoju tendencji kierowania do s.p.o. wyrażona w liczbach bezwzględnych ma charakter wzrostowy (mimo że procentowo następuje spadek obejmowania tym systemem). Wzrost ten rzutować będzie na problemy wykonywania kary pozbawienia wolności w omawianym systemie przede wszystkim z powodu niedoborów kadry penitencjarnej, której wzrost liczebności w tym okresie nie był proporcjonalny do wzrostu populacji skazanych.

Uzyskane dane statystyczne dotyczące dynamiki i rozmiarów obejmowania skazanych s.p.o. obrazują niewydolność procesu realizowania systemu programowanego oddziaływania w praktyce przez personel więzienny.

Wprowadzenie s.p.o. rozbudziło nadzieje na zmiany odbywania kary pozbawienia wolności, rozbudziło nadzieje na interesującą ofertę wykonywania kary w systemie, któremu nie może sprostać nie tylko personel więzienny, ale cały system penitencjarny w Polsce.

Realizacja s.p.o. w warunkach i okolicznościach, które już zaprezentowano, nie jest prosta i sprawia wiele problemów. Najistotniejsze z nich, które rzutują na jakość wykonywania kary pozbawienia wolności w s.p.o. zostaną omówione niżej.

⁶ Ustawa z dn. 24 VII 2003 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 142, poz. 1380).

II. System programowanego oddziaływania w opiniach wychowawców penitencjarnych

1. Badaniami ankietowymi objęto wychowawców jednostek więziennictwa, które podlegają Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Katowicach. W tej grupie znalazło się 54 wychowawców z siedmiu wcześniej wybranych zakładów karnych, tj. z Zakładu Karnego w Jastrzębiu Zdroju, Raciborzu, Cieszynie, Wąsoszu, Herbach, Wojkowicach i Zabrze Zaborzu. Tą grupę wychowawców powiększono o wychowawców z siedmiu jednostek penitencjarnych podlegających innym Okręgowym Inspektoratom Służby Więziennej niż Katowice, tj. z zakładów karnych w Tarnowie, Kwidzynie, Grądach Waniecku, Nowym Wiśniczu, Strzelcach Opolskich, Nysie i Chełmnie. Łącznie grupa wychowawców liczyła 120 osób. Badania przeprowadzono w 2002 r.

2. Na sposób i jakość wykonywania kary pozbawienia wolności w s.p.o. niewątpliwie wpływ ma charakter wykształcenia wychowawców, ich przygotowanie do nowych zadań oraz liczebność i struktura grup wychowawczych. Z danych empirycznych wynika, że tylko 39,2% badanych wychowawców posiadało wykształcenie wyższe pedagogiczne, resocjalizacyjne, psychologiczne, tj. wykształcenie najbardziej przydatne na stanowisku wychowawcy penitencjarnego. Tylko trzech z nich posiadało ukończone studia podyplomowe z zakresu penitencjarystyki lub prawa karnego wykonawczego⁷.

3. Aż 34,2% badanych wychowawców nie uczestniczyło w szkoleniach dotyczących metod opracowywania indywidualnych programów oddziaływania, a ci, którzy uczestniczyli w takich szkoleniach, nie oceniają ich pozytywnie⁸.

4. Wychowawca w swojej trudnej roli często pozostaje sam. Nie otrzymuje pomocy i wsparcia ze strony kierownika działu penitencjarnego 30% badanych wychowawców, 20% ze strony psychologa, 37,5% ze strony innych osób z zakładu karnego i różnych instytucji spoza zakładu karnego.

5. Większość — blisko 90% — grup wychowawczych⁹, to grupy różnorodne, czyli takie, w których znajdują się zarówno skazani objęci systemem zwykłym, jak i programowanego oddziaływania.

⁷ Por. J. Malec, *Uwarunkowania efektywności pracy wychowawców*, w: *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Cz. II*, „Biuletyn RPO. Materiały”, nr 32, Warszawa 1997, s. 378.

⁸ Por. S. Kostarski, *Jeszcze o systemie*, „Forum Penitencjarne” 2000, nr 9, s. 11.

⁹ Paragraf 1 ust. 2, pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dn. 14 VIII 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. Nr 151, poz. 1469) (dalej: rozporządzenie).

6. Najpoważniejszym problemem, który niekorzystnie rzutuje na wykonywanie kary w s.p.o. to zbyt duże grupy wychowawcze, z którymi pracują wychowawcy, a to zjawisko rodzi problemy, które wywołuje przeludnienie. Wprowadzenie s.p.o. do prawa karnego wykonawczego nie skutkowało zwiększeniem liczby etatów wychowawców. Od momentu wprowadzenia omawianego systemu wzrosła ogólnopolska populacja skazanych oraz ukaranych. We wrześniu 1998 r. w polskich więzieniach odbywało karę 44 421 skazanych, a w grudniu 2005 r. — 69 538. W tym samym okresie zwiększyła się liczba skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania z 27 960 we wrześniu 1998 r. do 33 903 w grudniu 2005 r. To zjawisko automatycznie miało wpływ na zwiększenie się liczby skazanych w grupach wychowawczych. W świetle wyników badań empirycznych, aż 75% grup wychowawczych liczyło ponad 60 skazanych, a tylko 0,8% miało do 30 osób. Te fakty są odwrotnie proporcjonalne do oczekiwań wychowawców, według opinii których optymalna wielkość grupy wychowawczej nie powinna przekroczyć 30 osób. Ta opinia wyraźnie kontrastuje z rzeczywistością.

Tabela 2: Rzeczywista liczebność grup wychowawczych w zależności od rodzaju i typu zakładu karnego

Rodzaj i typ zakładu karnego	Średnia liczebność grupy	Średnia liczba „p” w grupie	Procentowy udział „p” w stosunku do całej grupy
Recydywiści penitencjarni:			
zamknięty	76,6	29,4	38,4
półotwarty	80,4	34,1	42,4
otwarty	80,0	80,0	100,0
Odbywający karę po raz pierwszy:			
zamknięty	80,0	35,0	43,8
półotwarty	76,4	49,4	64,7
otwarty	111,5	93,0	83,4
Młodociani:			
zamknięty	72,2	45,8	63,4
półotwarty	125,4	108,7	86,7
otwarty	150,0	150,0	100,0

„p” oznacza skazanych odbywających karę w s.p.o.

7. Nadmierna liczebność grup wychowawczych, dodatkowe zadania związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w s.p.o., spowodowało przeciążenie pracą oraz potrzebę zmian w dotychczasowej organizacji pracy. Dodatkowe obciążenie pracą, w szczególności administracyjno-dokumentacyjną w sytuacji dużych grup wychowawczych wywołało swoisty, nieoczekiwany paradoks. Paradoks ten polega na tym, że wprowadzenie s.p.o. skutkuje ograniczeniem kontaktów ze skazanymi, brakiem czasu na bezpośrednią pracę ze skazanymi, brakiem czasu na rozmowy ze skazanymi. Te zjawiska są zaprzeczeniem istoty wykonywania kary w omawianym systemie, która polega na aktywnej formie pracy personelu więziennego ze skazanym. Aktywność ta powinna przejawiać się w częstych kontaktach, rozmowach itd.

8. Wdrożenie s.p.o. w sytuacji, gdy nie zwiększono liczby etatów kadry penitencjarnej (wychowawców)¹⁰, pociągnęło za sobą co najmniej dwie konsekwencje, tj.: dodatkowe obciążenie pracą oraz potrzebę zmian organizacyjnych w dotychczasowej pracy. Na pytanie, czy wprowadzenie wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania wobec skazanych spowodowało zwiększenie obciążenia pracą — 32,5% badanych wychowawców odpowiedziało, że w bardzo dużym stopniu; 44,2% w dużym stopniu; a tylko 9,2% stwierdziło, że w niewielkim stopniu; 3,3% uważało, że jest bez zmian; 10,8% nie miało zdania.

Tabela 3: Zwiększenie obciążenia pracą po wprowadzeniu s.p.o.

Rodzaj odpowiedzi	Wychowawcy grup klasyfikacyjnych skazanych						RAZEM	
	R		P		M			
	n	%	n	%	n	%	n	%
W bardzo dużym stopniu	16	23,2	6	42,9	17	45,9	39	32,5
W dużym stopniu	35	50,7	2	14,3	16	43,2	53	44,2
W niewielkim stopniu	8	11,6	3	21,4		0,0	11	9,2
Bez zmian	2	2,9		0,0	2	5,4	4	3,3
Trudno powiedzieć	8	11,6	3	21,4	2	5,4	13	10,8
RAZEM	69	100,0	14	100,0	37	100,0	120	100,0

$\chi^2 17,54$ $df 8$ $p < 0,05$

¹⁰ Por. T. Bułenda, *Charakterystyka populacji więziennej*, w: *System penitencjarny i post-penitencjarny w Polsce*, red. T. Bułenda, R. Musiśłowski, Warszawa 2003, s. 228.

9. Podstawą wykonywania kary pozbawienia wolności w s.p.o. jest indywidualny program oddziaływania¹¹. Z opinii wychowawców wynika, że trudności w opracowaniu indywidualnego programu oddziaływania ma 35,8% badanych. Najczęściej wychowawcy mają problemy z konstruowaniem indywidualnego programu oddziaływania dla skazanych młodocianych; trudności te sygnalizowało aż 40,5% badanych wychowawców.

10. Trudności z opracowywaniem indywidualnego programu oddziaływania można pogrupować w następujący sposób: brak materiałów osobopoznawczych (§ 9 rozporządzenia), postawy skazanych w procesie przygotowania i opracowywania indywidualnego programu oddziaływania, dobór realnych środków oddziaływania, zaangażowanie skazanych w podkulturę więzienną.

11. Najpoważniejsze trudności, jakie napotykają wychowawcy w opracowywaniu indywidualnego programu dla młodocianych nie wynikają raczej z braku materiałów osobopoznawczych, lecz z niechęci tej grupy skazanych do odbywania kary w systemie, do którego są zobligowani. Najwięcej badań psychologicznych i psychiatrycznych zarówno w ośrodkach diagnostycznych, jak i poza nimi przeprowadzanych jest wobec młodocianych, chociaż jest to najmniejsza grupa penitencjarna.

12. Tylko 30,8% badanych wychowawców nie miało żadnych problemów z opracowaniem diagnozy¹² poprzedzającej przygotowanie indywidualnego programu; 7,5% osób badanych miało problemy bardzo często; 9,2% —

Tabela 4: Trudności związane z opracowaniem diagnozy

Rodzaj trudności:	n	%
Materiały osobopoznawcze mało wiarygodne, skąpe, niekompletne	39	70,9
Niechęć skazanych do udzielania informacji o sobie, o swojej przeszłości	6	10,9
Brak materiałów źródłowych (wywiady środowiskowe, orzeczenia psychologiczno-penitencjarne)	4	7,3
Brak możliwości uwiarygodnienia informacji o skazanym	2	3,6
Falszowanie obrazu własnej osoby szczególnie przez skazanych „grypsujących”	2	3,6
Mała aktywność skazanych w procesie diagnozowania	2	3,6

¹¹ Artykuł 95 k.k.w., § 14 rozporządzenia.

¹² Paragraf 14 ust. 2 rozporządzenia.

często; 52,5% — czasami. A zatem blisko 70% badanych wychowawców ma problemy z opracowaniem diagnozy. Trudności z opracowaniem diagnozy uszeregowano w tabeli 4.

13. Termin opracowania indywidualnego programu oddziaływania jest określony przepisami prawa¹³. Nie może on przekroczyć 30 dni od osadzenia skazanego w zakładzie. Tylko 1/3 badanych wychowawców uznało, że jest to termin realny. Nierealność opracowania indywidualnego programu w terminie 30 dni wychowawcy uzasadniają zbyt dużą liczbą skazanych w grupie, załatwianiem ważnych spraw bieżących, niemożnością zgromadzenia materiałów osobopoznawczych niezbędnych do opracowania diagnozy poprzedzającej opracowanie indywidualnego programu.

14. Około 60% badanych wychowawców stwierdziło, że skazani nie są zainteresowani wspólnym opracowywaniem indywidualnego programu oddziaływania. W największym stopniu zainteresowani są skazani odbywający karę po raz pierwszy (78,5%), najmniej recydywiści (34,7%). Powstaje pewien dualizm w postawach skazanych dorosłych — z jednej strony akceptują uczestnictwo w s.p.o., z drugiej zaś unikają angażowania się w opracowanie indywidualnego programu. Taka postawa nie świadczy o autentyczności zaangażowania się w system wykonywania kary, który ma zmienić ich życie. Skazani najczęściej przystosowują się do zadań przygotowanych przez wychowawców.

15. Zdaniem 98,6% badanych wychowawców recydywiści najczęściej wybierają s.p.o. ze względu na łatwiejszy sposób uzyskiwania przepustek poza teren zakładu karnego lub widzenia, a odbywający karę po raz pierwszy ze względu na łatwiejsze uzyskanie warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Młodociani z odbywaniem kary pozbawienia wolności w s.p.o. wiążą nadzieję wejścia w system przepustowy. Spośród czterech kategorii motywacji uczestniczenia w s.p.o. chęć zmiany wcześniejszego swojego postępowania ma najniższą pozycję. W najmniejszym stopniu chcą się zmienić recydywiści (10,1%), następnie młodociani (13,5%). W największym stopniu gotowość do zmiany swojego dotychczasowego życia i postępowania poprzez uczestnictwo w omawianym systemie — zdaniem wychowawców — wyrażają odbywający karę po raz pierwszy (28,6%).

Naturą więźniów jest podejście instrumentalne do każdej sytuacji, która łagodzi skutki izolacji więziennej. Rolą zaś personelu więziennego jest przekształcenie tej motywacji instrumentalnej w motywację własną. Drugi wniosek to taki, że należałoby inwestować w te grupy skazanych, które

¹³ Por. § 14 pkt 6 rozporządzenia.

poprzez uczestniczenie w systemie programowanego oddziaływania pragną zmienić wcześniejsze postępowanie.

16. Z przeprowadzonych badań wynika, że w praktyce rzadko przenosi się skazanych, którzy nie wykonują zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania do systemu zwykłego. W takich przypadkach zawsze jest przenoszonych do systemu zwykłego 18,8% skazanych dorosłych recydywistów, a 53,6% czasami. Skazani dorośli odbywający karę po raz pierwszy co do zasady nie są przenoszeni do systemu zwykłego; czyni się wobec nich ten zabieg czasami (78,6%). Z badań wynika, że bardzo często korzysta się z zabiegu motywowania skazanych do realizacji zadań zawartych w indywidualnych programach.

17. Z zaprezentowanych już wyżej badań statystycznych wynika, że nie wszyscy skazani decydują się na odbywanie kary w systemie programowanego oddziaływania. Część z nich odbywa karę w systemie zwykłym lub terapeutycznym. Na podstawie wypowiedzi wychowawców można pogrupować przyczyny braku motywacji uczestniczenia w s.p.o. podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Wśród przyczyn niepodjęcia akcesu do s.p.o. największą grupę stanowi identyfikacja z podkulturą więzienną. W tej grupie głównie chodzi o to, że normy podkultury więziennej nie pozwalają na realizację indywidualnego programu oddziaływania pojmowanego jako swoisty kontrakt więźnia z administracją więzienną. Tylko niewielka grupa skazanych „grypsujących” podjęła decyzję wyboru tego systemu, ale obawia się konsekwencji w postaci reakcji ze strony podkultury więziennej. Niezależnie od grupy klasyfikacyjnej skazanych ta grupa przyczyn jest dominująca¹⁴. Na uwagę zasługują opinie niektórych wychowawców, którzy przyznają się, że nie motywują skazanych do wyboru systemu programowanego oddziaływania, ponieważ to obciążałoby wychowawców dodatkowymi zadaniami, m.in. opracowaniem diagnozy, indywidualnego programu, a to przerasta ich możliwości czasowe.

18. Według badanych wychowawców, skazani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym zgłaszali chęć odbywania kary w s.p.o. częściej w przypadku odbywających karę po raz pierwszy (71,4% przypadków); recydywiści penitencjarni natomiast rzadziej (40,6% przypadków). Z badań wynika, że skazani zmieniali decyzję przejścia z systemu zwykłego

¹⁴ Por. Z. Płaskoń, *Za tym programem coś się kryje*, „Forum Penitencjarne” 1999, nr 2, s. 5; E. Petruk, *Spojrzenie zza programu*, „Forum Penitencjarne” 1999, nr 7, s. 8–9; R. Musidłowski, *Pasywna resocjalizacja*, „Forum Penitencjarne” 2002, nr 12, s. 9 i 25.

Tabela 5: Przyczyny braku motywacji uczestniczenia skazanych w systemie programowanego oddziaływania

Rodzaj przyczyn:	n	%
Identyfikacja z podkulturą więzienną lub lęk przed konsekwencjami ze strony skazanych „grypsujących”	32	59,3
Brak oczekiwań korzyści jakie może im dać uczestnictwo w s.p.o. (brak perspektyw na przepustki, warunkowe przedterminowe zwolnienie)	12	22,2
Brak motywowania skazanych do wyboru s.p.o.	2	3,7
Nie chcą dodatkowych obowiązków	2	3,7
S.p.o. jest fikcją, nic nie pomoże	2	3,7
Bliski koniec kary	2	3,7
Nie widzą różnic pomiędzy systemami	1	1,9
Odległy koniec kary	1	1,9

do s.p.o. wówczas, gdy zbliżał się termin ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, gdy zbliżał się formalny termin wejścia w system przepustkowy. Ponadto, na podstawie własnych doświadczeń i obserwacji dochodzili do wniosku, że polepszenie warunków odbywania kary, poprzez odbywanie kary w zakładzie karnym typu półotwartego, jest możliwe dzięki przystąpieniu do s.p.o. Stąd też ich decyzje o zmianie systemu zwykłego na s.p.o. Często okoliczności krytyczne skłaniały skazanych do zmiany systemu, tj.: odmowa udzielenia przez sąd penitencjarny warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary, wyrażenie negatywnej opinii przez komisję penitencjarną w sprawie przyznania skazanemu nagród, o których mowa w art. 138 § 1 pkt 7 i 8 k.k.w.

W kilku przypadkach skazani podjęli decyzję o przystąpieniu do s.p.o. po uzyskaniu szczegółowych informacji o celach wykonywania kary w tym systemie. Zdarzały się przypadki, że skazani byli wcześniej nastawiani negatywnie do tego systemu przez kadrę penitencjarną. Zmieniali swoje stanowisko przy ponownym naświetleniu im istoty wykonywania kary w omawianym systemie. W wielu przypadkach zmieniali stosunek do s.p.o. na skutek zmiany sytuacji rodzinnej, m.in. gdy sytuacja rodzinna poprawiała się, zaczęło im zależeć na rodzinie, w której odnaleźli wsparcie i perspektywy po odbyciu kary.

Tabela 6: Czy skazani dorośli często podejmują decyzję o zmianie systemu zwykłego na programowanego oddziaływania

Rodzaj odpowiedzi:	Wychowawcy grup klasyfikacyjnych skazanych				RAZEM	
	R		P			
	n	%	n	%	n	%
Często	28	40,6	10	71,4	38	45,8
Rzadko	36	52,2	2	14,3	38	45,8
Nigdy	4	5,8	0	0,0	4	4,8
Nie wiem	1	1,4	2	14,3	3	3,6
RAZEM	69	100,0	14	100,0	83	100,0

$\chi^2 11,75$ $df 3$ $p < 0,001$

19. Na pytanie skierowane do wychowawców, czy skazani rezygnują z odbywania kary pozbawienia wolności w s.p.o., 6,0% badanych odpowiedziało, że często; 81,9% — że niekiedy; 7,2% — że nigdy. Skazani recydywiści penitencjarni wyraźnie różnią się w tym zakresie od skazanych odbywających karę po raz pierwszy. Według badanych nigdy nie podejmuje takiej decyzji 2,9% recydywistów i 28,6% odbywających karę po raz pierwszy. Motywy rezygnacji z odbywania kary w s.p.o. w tych dwóch grupach są podobne. Najczęstszymi przyczynami rezygnacji są: nieotrzymanie konkretnych korzyści jakich oczekiwali w związku z uczestnictwem w tym systemie, brak zgody na korzystanie z przepustek, odmowa otrzymania warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, nieotrzymanie pracy. Jest to ta grupa, która nie ma nic do stracenia oprócz uzyskania jakichkolwiek korzyści. Drugą dużą grupę przyczyn rezygnacji z s.p.o. stanowią naciski grup nieformalnych, w szczególności skazanych „grypsujących”.

20. Tylko niewielki odsetek badanych wskazuje na pozytywny związek pomiędzy systemem a poprawą atmosfery w grupie wychowawczej skazanych i wśród wychowawców. Gdy porówna się siłę wpływu s.p.o. na pozytywną atmosferę, to poprawa atmosfery jest większa w grupie skazanych (22,0%) niż wychowawców (5,2%)¹⁵. Jest to następny swoisty paradoks związany z realizacją s.p.o. w sytuacji przeciążania pracą wychowawców,

¹⁵ Por. M. Bramska, A. Kurek, D. Schmidt, *System programowanego oddziaływania w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego*, w: *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Cz. IV*, „Biuletyn RPO. Materiały”, nr 42, Warszawa 2000, s. 108–109.

przeludnienia, braku instrumentów realizacyjnych tego systemu, a w związku z tym nadmiaru stresu w pracy.

21. Z opinii badanych wychowawców wynika, że wykonywanie kary pozbawienia wolności w s.p.o. wpływa na skazanych aktywizująco¹⁶ (57,5%), w największym stopniu na skazanych odbywających karę po raz pierwszy (64,3%). Wiele powodów tej aktywności ma, zdaniem wychowawców, charakter instrumentalny. Jednak niezależnie od motywacji podjęcia realizacji zadań, skazani ciągle znajdują się w sytuacji napięcia, w sytuacji rozliczania i stawiania nowych zadań przez wychowawców, a więc system ten wymusza aktywność. Jest to ogromny walor omawianego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności, który przewyższa pasywność w resocjalizacji.

Przyczyn aktywizującego wpływu tego systemu na skazanych wychowawcy wskazywali wiele. Najważniejsze z nich to:

- nałożenie zadań i egzekwowanie ich zmusza skazanych do aktywności,
- skazani mają świadomość, że są lub będą rozliczani z zadań zawartych w indywidualnym programie,
- skazani liczą na bieżące korzyści (nagrody, przepustki, warunkowe przedterminowe zwolnienie),
- skazani zabiegają o lepsze warunki odbywania kary,
- świadomość, że wykonanie zadań wynikających z indywidualnego programu jest jedną z przesłanek pozytywnej prognozy kryminologiczno-społecznej.

22. Zdaniem części wychowawców, wykonywanie s.p.o. wprowadza nową jakość pracy ze skazanymi, która pozwala motywować skazanych, dyscyplinować ich oraz wyzwać potrzebę zmiany samego siebie. Wychowawcy do negatywnych konsekwencji wprowadzenia tego systemu zaliczali przede wszystkim instrumentalizację postaw skazanych. Skazani, jeśli realizują indywidualny program, to realizują go tylko ze względu na konkretne korzyści osobiste. Zdaniem części wychowawców wprowadzenie tego systemu podzieliło skazanych na tych, którzy odbywają karę w s.p.o. oraz w systemie zwykłym. To z kolei spowodowało pogłębienie przepaści pomiędzy skazanymi „grypsującymi” i „niegrypsującymi”. Dla „grypsujących”, każdy kto wszedł do s.p.o. to „konfident”.

23. Zdaniem większości wychowawców pozytywna ocena wykonywania przez skazanego zadań określonych w indywidualnym programie powinna być jedną z wielu przesłanek pozytywnej prognozy kryminologiczno-spo-

¹⁶ Por. M. Bramska, A. Kurek, D. Schmidt, *System..., op.cit.*, s. 87.

łecznej. Taką opinię wyraziło 89,2% badanych; 3,3% osób badanych było zdania, że pozytywna ocena powinna być najważniejszą przesłanką, a 5,8% uznało, że w ogóle nie powinno się jej brać pod uwagę przy prognozowaniu kryminologiczno-społecznym.

24. Następne pytanie dotyczyło opinii badanych wychowawców na temat rzeczywistego uwzględniania przez sąd penitencjarny pozytywnej oceny wykonywania indywidualnego programu w decyzjach o warunkowym zwolnieniu z odbycia reszty kary. 8,3% badanych wyraziło opinię, że sąd powyższą ocenę bierze zawsze pod uwagę przy udzielaniu zwolnienia; 55,8% osób badanych było zdania, że czasami i aż 20,8% badanych uważało, że nigdy.

Powyższe wyniki dowodzą, że istnieją rozbieżności pomiędzy poglądami wychowawców a praktyką sądów penitencjarnych w sprawie uwzględniania w decyzjach o warunkowym zwolnieniu z odbycia reszty kary faktu pozytywnej oceny wykonywania zadań wynikających z indywidualnego programu, bowiem aż 20,8% sądów nigdy nie bierze pod uwagę ww. oceny jako przesłanki udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia, a 55,8% czasami. Jeśli sąd penitencjarny w ogóle bierze pod uwagę pozytywną ocenę wykonywania zadań indywidualnego programu przy udzielaniu warunkowego zwolnienia z reszty kary, to jej decydujące znaczenie jest bardzo rzadkie i stanowi tylko 0,8% wszystkich przypadków. Najczęściej uwzględnia ją na równi z innymi (80,8%) lub ma wagę mniej znaczącą niż inne przesłanki udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia (18,3%).

25. Na podstawie wyników badań ustalono, że funkcjonujące przeświadczenie, iż skazani „grypsujący” prezentują jednoznaczny, wrogi stosunek do odbywania kary w s.p.o. nie jest w pełni prawdziwe. W opinii wychowawców tylko 44,2% skazanych „grypsujących” przyjmuje wrogi stosunek do tego systemu. Najbardziej wrogi stosunek wyrażają skazani młodociani, najmłodszy wiekiem i stażem więziennym.

26. Blisko połowa badanych wychowawców (44,2%) uznała, że nie wszyscy skazani powinni być obejmowani s.p.o. Ich zdaniem z systemu powinni być wyłączeni skazani, którzy nie roszą nadziei na poprawę (w szczególności różne grupy recydywistów) oraz skazani, którzy nie wymagają oddziaływań wychowawczych lub ich czas pobytu w więzieniu jest za krótki, aby zaprojektować i zrealizować indywidualny program. Wydaje się, że doświadczenia wychowawców w pracy z różnymi grupami wychowawczymi miało wpływ na rodzaj odpowiedzi. Tam, gdzie najtrudniej o pozytywne wyniki w pracy ze skazanymi, najczęściej było wypowiedzi wychowawców o potrzebie wykluczenia niektórych grup skazanych z systemu programowanego (recydywiści, młodociani).

27. Większość badanych wychowawców (73,4%) wypowiedziało się, że skazani młodociani powinni mieć możliwość wyboru systemu odbywania kary, m.in. programowanego oddziaływania. Ich zdaniem przymus rodzi bunt, uniemożliwia poprawę¹⁷. Skazani młodociani powinni być zachęcani do tego systemu. Powinna być możliwość przenoszenia do systemu zwykłego młodocianych niewykonujących zadań indywidualnego programu. Niektórzy z badanych uważali, że wobec młodocianych skazanych na kary krótkoterminowe oraz wobec niewymagających oddziaływań wychowawczych s.p.o. nie powinien być w ogóle stosowany.

28. Pomimo wielu negatywnych spostrzeżeń wychowawców na temat praktycznej realizacji s.p.o., z ich wypowiedzi i opinii wynika jednoznacznie, że wprowadzenie go było celowe, gdyż różnicuje sposób wykonywania kary pozbawienia wolności, daje skazanym możliwość wyboru, możliwość zmiany dotychczasowego życia. Te spostrzeżenia są bardzo cenne, bowiem każdy z wychowawców doświadcza osobiście trudu realizacji tego systemu w codziennej praktyce zawodowej.

Opinie na powyższy temat były różne w zależności od tego, jakiej grupy klasyfikacyjnej skazanych dotyczyły. Tylko 5,0% wychowawców wypowiedziało się, że to rozwiązanie jest bardzo słuszne; 27,5% — że słuszne; 55,8% — że częściowo słuszne; 11,7% — że niesłuszne. Najwięcej pozytywnych opinii na temat celowości wprowadzenia do Kodeksu karnego wykonawczego s.p.o. wyrazili wychowawcy opiekujący się grupami skazanych odbywających karę po raz pierwszy (92,9%). Najgorzej ocenili wprowadzenie s.p.o. wychowawcy wykonujący karę pozbawienia wolności wobec skazanych młodocianych. Tylko 16,2% tych wychowawców wyraziło pozytywną opinię. Główne powody celowości wprowadzenia s.p.o. wg badanych wychowawców są następujące:

- daje szansę na głęboką refleksję nad własnym życiem;
- daje szansę poprawy;
- porządkuje system oddziaływań penitencjarnych;
- dostosowuje je do właściwości osobistych skazanych;
- zmusza skazanych do pracy nad sobą;
- umożliwia skazanym rozwiązanie własnych problemów życiowych;
- jest działaniem planowanym a nie przypadkowym;
- daje możliwości i instrumenty planowanych działań;

¹⁷ Por. S. Piasecki, *Praca socjalna w polskim więzieniu*, „Forum Penitencjarne” 1998, nr 7, s. 12 oraz S. Ostrohańska, *Upodmiotowienie więźnia*, „Forum Penitencjarne” 1998, nr 7, s. 12.

— wymaga od skazanych aktywności w czasie odbywania kary pozbawienia wolności.

Wśród opinii wychowawców znalazły się i negatywne oceny wprowadzenia tego systemu do Kodeksu karnego wykonawczego. Ta negatywna ocena dotyczyła bardzo różnych aspektów. Najwięcej wychowawców uważało, że obecnie nie stać nas na wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania ze względów finansowych.

Tabela 7: Wprowadzenie do Kodeksu karnego wykonawczego s.p.o. jest słuszne

Rodzaj odpowiedzi:	Wychowawcy grup klasyfikacyjnych skazanych						RAZEM	
	R		P		M		n	%
	n	%	n	%	n	%		
Bardzo słuszne	2	2,9	4	28,6	0	0,0	6	5,0
Słuszne	21	30,4	6	42,9	6	16,2	33	27,5
Częściowo słuszne	40	58,0	3	21,4	24	64,9	67	55,8
Niesłuszne	6	8,7	1	7,1	7	18,9	14	11,7
RAZEM	69	100,0	14	100,0	37	100,0	120	100,0

χ^2 27,15 df6 $p < 0,001$

III. System programowanego oddziaływania w opinii skazanych

1. Badaniami ankietowymi objęto skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w s.p.o. w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Katowicach. Z każdej z grup klasyfikacyjnych drogą losowania dobrano próbę badawczą 501 osób, która stanowiła $\frac{1}{4}$ populacji generalnej. Tak więc skazani z poszczególnych grup reprezentowani byli w próbie proporcjonalnie do swej liczebności w zbiorowości generalnej. Grupę recydywistów stanowiło 186 osób, odbywających karę po raz pierwszy 189 osób i młodocianych 126. Badania były anonimowe, przeprowadzone w grupach (od kilku do kilkunastu osób), a kwestionariusze ankiety po ich wypełnieniu były zdawane bezpośrednio po zakończeniu badań. W badaniach skazani uczestniczyli dobrowolnie.

2. Opinie i poglądy skazanych na temat wykonywania kary w s.p.o. było oparte o doświadczenia w związku z odbywaniem kary w tym systemie. Maksymalnie w tym systemie skazani odbywali karę 46 miesięcy, większość

z nich (71,7%) objętych było systemem dłużej niż 6 miesięcy. A oto ważniejsze ustalenia wynikające z badań empirycznych opinii skazanych.

3. Przyczyny wyboru przez skazanych s.p.o. to złożony problem. I tak 36,6% badanych wybiera ten system ze względu na możliwość własnej poprawy odbywając karę właśnie w tym systemie. Pozostałe motywy na pozór mają charakter instrumentalny: 32,5% badanych chce poprzez ten system uzyskać możliwość korzystania z widzeń 30 godzinnych i przepustek wielodniowych, 11,6% chce uzyskać lepsze warunki odbywania kary, a 10,0% chce otrzymać warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary. Badanym nie zawsze przyświecał tylko jeden cel¹⁸, dla którego dokonali wyboru s.p.o. Aby wejść w system przepustowy muszą spełnić wiele warunków, z drugiej strony korzystanie z przepustek nosi również wiele walorów wychowawczych.

4. Wysoki odsetek młodocianych (89,7%) akceptuje system, w którym odbywają karę. Połowa z tej grupy akceptuje system ze względu na indywidualne oddziaływanie (44,2%). Natomiast 17,1% nie akceptuje tego systemu, bowiem nic im on nie daje.

5. Skazani odbywający karę pozbawienia wolności w s.p.o. tylko w niewielkim stopniu są uczestnikami podkultury więziennej. Tylko 5,6% badanych miało określoną pozycję w organizacji nieformalnej więźniów¹⁹.

6. Badania wykazały, że skazani nie są najlepiej przygotowani do wykonywania kary w omawianym systemie, najgorzej zaś młodociani. W opracowywaniu indywidualnego programu oddziaływania nie brało udziału 24,0% badanych (15,6% recydywistów, 20,1% pierwszy raz skazanych i 42,1% młodocianych)²⁰. Skazani młodociani nie muszą uczestniczyć w opracowywaniu indywidualnego programu oddziaływania, jednak ten wysoki odsetek nieuczestniczenia we wspólnym opracowywaniu z wychowawcą programu nie znajduje uzasadnienia tylko w postawie młodocianych wobec systemu, bo przecież ok. 90% młodocianych akceptuje go. Wydaje się, że przyczyna takiego stanu tkwi w postawach kadry penitencjarnej, która nie zawsze wystarczająco mobilizuje skazanych młodocianych do współdziałania

¹⁸ Por. A. Szymanowska, *Wieżenie i co dalej...*, Warszawa 2003, s. 190; M. Brańska, A. Kurek, D. Schmidt, *System...*, *op.cit.*, s. 117.

¹⁹ Por. E. Petruk, J. Nawój, *Podsumowanie prac grupy seminaryjnej obradującej w czasie kursokonferencji w COSSW w Kaliszu w dniach 17–19 października 1994 r. nt.: „Podkultura w zakładach karnych”*, w: *Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych*, COSSW Kalisz 17–19 października 1994 r., Warszawa 1994, s. 191.

²⁰ Por. M. Brańska, M. Kiryluk, *Realizacja systemu programowanego oddziaływania w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37, s. 43.

w procesie opracowywania indywidualnego programu oddziaływania. A nie czyni tego, bo nie ma czasu. Nie ma czasu, bowiem grupy wychowawcze są zbyt liczne. W ten sposób zamyka się błędne koło.

7. Znaczny odsetek (39,8%) badanych skazanych stwierdziło, że ma trudności w realizacji zadań określonych w indywidualnych programach oddziaływania²¹, tj. 27,1% badanych ma trudności w otrzymaniu pracy; 22,6% badanych ma problem nawiązania i utrzymywania kontaktu z rodziną (odległość, choroba, konflikty, koszty). Część badanych spostrzega trudności w realizacji nałożonych zadań, bądź to z powodu braku zamiłowania, zainteresowania treścią określonego zadania, bądź z braku możliwości realizacyjnych.

8. Według badanych skazanych do najłatwiejszych zadań określonych w indywidualnych programach oddziaływania należą: utrzymanie kontaktów z rodziną (28,0%), korzystanie z biblioteki (14,3%), korzystanie z zajęć k.o. (11,1%). Do najłatwiejszych zadań należą te, które nie kosztują administrację więzienną, jak też te, z którymi skazani mocno się identyfikują, do których są nastawieni pozytywnie.

9. Badania ujawniły bardzo niepokojące zjawisko. Znaczny odsetek badanych, bo 21,0%, nie pamięta żadnych terminów realizacji zadań wynikających z indywidualnego programu, a 29,5% pamięta tylko niektóre. Najczęściej żadnych terminów nie pamiętają młodociani (28,6%); a 46,8% z nich pamięta tylko niektóre. Taki stan rzeczy może wynikać z faktu, że indywidualne programy oddziaływania są przygotowywane powierzchownie, skazani są niedokładnie informowani o terminach, bądź może to świadczyć o stosunku skazanych do wykonywania kary w omawianym systemie.

10. Typ zakładu karnego ma wyraźny wpływ na ocenę możliwości realizacji zadań ujętych w indywidualnym programie. Zaobserwowano prawidłowość, iż wraz z otwartością zakładów karnych wzrasta odsetek osób, które pozytywnie oceniają możliwości realizacyjne zadań wynikających z indywidualnego programu oddziaływania. Wyniki te potwierdzają znaną prawdę, że zakłady karne typu półotwartego i otwartego są korzystniejszą formą izolacji penitencjarnej, niż zakłady karne typu zamkniętego, bowiem sprzyjają indywidualnemu oddziaływaniu.

11. Z badań opinii skazanych wynika nieoczekiwany wniosek dotyczący podmiotowego traktowania przez personel penitencjarny. Tylko 12,8% całej populacji badanych skazanych uznało, że jest podmiotowo traktowana

²¹ Por. *ibidem*, s. 45.

Tabela 8: Czy jest możliwa realizacja zadań indywidualnego programu przez skazanych osadzonych w różnych typach zakładów karnych?

Rodzaj od- powiedzi:	Typ zakładu karnego						RAZEM	
	Zamknięty		Półotwarty		Otwarty			
	n	%	n	%	n	%	n	%
Tak	60	51,3	219	70,0	52	73,2	331	66,1
Raczej tak	28	23,9	65	20,8	16	22,5	109	21,8
Raczej nie	9	7,7	20	6,4	2	2,8	31	6,2
Nie	20	17,1	9	2,9	1	1,4	30	6,0
RAZEM	117	100,0	313	100,0	71	100,0	501	100,0

$\chi^2 34,95$ $df 6$ $p < 0,001$

w toku wykonywania kary; najmniej podmiotowo traktowani czują się młodociani (4,8%). Z badań ankietowych wynika interesująca zależność, tj. związek między poczuciem podmiotowego traktowania a typem zakładu karnego. Największy odsetek skazanych, którzy wyrazili opinię, że czują się podmiotowo traktowani, odbywa karę w zakładzie karnym typu otwartego, najmniejszy w zakładzie karnym typu zamkniętego. Zależność ta występuje w odwrotnym kierunku. Te wyniki wydają się być zaskakujące, bowiem właśnie s.p.o. jest tym systemem, w którym powinny występować szczególne relacje pomiędzy wychowawcą a wychowankiem. Wychowankowie powinni liczyć na pomoc, częstszy kontakt, wsparcie, zainteresowanie ich problemami. Z zaprezentowanych danych empirycznych można wysnuć wiele wniosków. Na pewno świadczą one o deformacji wykonywania kary w s.p.o., która prawdopodobnie wynika z postaw personelu więziennego w stosunku do skazanych jako podmiotu oddziaływań wychowawczych. Wychowawcy realizują ten system, bo muszą — nie zawsze wierzą w jego sensowność i skuteczność. Pewnym usprawiedliwieniem postaw wychowawców jest przeciążenie pracą. Zmiana tej sytuacji w aktualnych realiach przeludnionych więzień jest mało prawdopodobna, ale możliwa. Potrzebne są dwa nowe rozwiązania w racjonalizacji wykonywania kary w analizowanym systemie. Po pierwsze, zmniejszenie populacji więziennej obejmowanej s.p.o. Po drugie — selekcja, dobór oraz przeszkolenie specjalistyczne kadry nadzorującej wykonanie kary w tym systemie.

Tabela 9: Czy uczestnictwo w s.p.o. sprawia, że czuje się Pan bardziej podmiotowo traktowany przez funkcjonariuszy?

Rodzaj odpowiedzi:	Wychowawcy grup klasyfikacyjnych skazanych						RAZEM	
	R		P		M			
	n	%	n	%	n	%	n	%
Tak	9	7,7	40	12,8	15	21,1	64	12,8
Raczej tak	14	12,0	30	9,6	5	7,0	49	9,8
Raczej nie	19	16,2	55	17,6	11	15,5	85	17,0
Nie	59	50,4	122	39,0	23	32,4	204	40,7
Nie ma porównania	16	13,7	66	21,1	17	23,9	99	19,8
RAZEM	117	100,0	313	100,0	71	100,0	501	100,0

$\chi^2 16,46$ df8 $p < 0,005$

12. Fakt, że, zdaniem skazanych, najczęściej pomagają im realizować zadania wynikające z indywidualnego programu oddziaływania wychowawcy i psychologów czy też nauczyciele, jest zrozumiałe. Zastanawiające jest jednak, że udział osób, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., zaangażowanych w udzielanie skazanym pomocy w realizowaniu zadań jest znikomy.

13. Poziom oczekiwań skazanych wykonujących zadania, które są zawarte w indywidualnym programie jest bardzo wysoki. A zatem 94,0% badanych skazanych oczekuje wejścia w system przepustowy; 89,4% — odbywania kary w zakładzie karnym typu półotwartego; 93,2% — skorzystania z warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Najwyższy poziom oczekiwań w wyżej wymienionym zakresie wyrażają młodociani.

14. W wolnych wypowiedziach na temat s.p.o. badani koncentrowali się na problemach, które można pogrupować w następujący sposób. Skazani postulowali ściślejszy związek między wykonywaniem zadań z indywidualnego programu oddziaływania a możliwością skorzystania z warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Obecnie w ich opinii takiego związku nie ma. Ważnym problemem, jaki sygnalizowali, jest potrzeba przekazywania im większej ilości informacji na temat wykonywania kary w tym systemie. Jednym z postulatów było tworzenie odrębnych oddziałów, w których byłaby wykonywana kara tylko w omawianym systemie. W tym zabiegu skazani widzą większe możliwości kontaktów z wychowawcą, większe zaangażowanie kadry penitencjarnej w ich osobiste problemy. Ponadto

Tabela 10: Kto pomaga skazanym w realizowaniu zadań z indywidualnego programu?

Rodzaj odpowiedzi:	Grupy klasyfikacyjne skazanych						RAZEM		Poziom istotności
	R		P		M				
	N=186		N=189		N=126		N=501		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Wychowawca	148	79,6	165	87,3	96	76,2	409	81,6	$p<0,005$
Psycholog	32	17,2	41	21,7	24	19,0	97	19,4	$n.i.$
Nauczyciel	1	0,5	1	0,5	3	2,4	5	1,0	$n.i.$
Wychowawca ds. KO	14	7,5	32	16,9	17	13,5	63	12,6	$p<0,005$
Wychowawca ds. postpenitencjarnych	2	1,1	13	6,9	5	4,0	20	4,0	$p<0,002$
Inni	26	14,0	38	20,1	35	27,8	99	19,8	$p<0,001$

skazani wnosili o formułowanie w indywidualnych programach oddziaływania takich zadań, które są możliwe do zrealizowania oraz takich, które służyłyby readaptacji społecznej.

IV. Podsumowanie

System programowanego oddziaływania z punktu widzenia teoretycznego wzbogaca indywidualizację wykonywania kary pozbawienia wolności, a tym samym stwarza lepsze przesłanki realizacji poprawczej funkcji kary. W rzeczywistości, jak wykazały badania empiryczne, istnieje ogromna przepaść i rozbieżność pomiędzy dyrektywami aktów normatywnych regulujących wykonywanie kary pozbawienia wolności w tym systemie a polityką i praktyką penitencjarną. Ten stan rzeczy można będzie zmienić. Prawidłowe wykonywanie kary w s.p.o. wymaga dodatkowych, ogromnych środków finansowych, materialnych, kadrowych. Koszty te na pewno państwo będzie gotowe ponieść, jeśli w polityce kryminalnej państwa, w świadomości społeczeństwa, w mentalności części polityków zanikać będzie oczekiwanie od kary pozbawienia wolności jedynie elementów odwetowych, a więzienie zacznie być postrzegane jako instrument poprawy człowieka.